

Ювілеї

Микола ДМИТРЕНКО

РОМАН КИРЧІВ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ (До 80-річчя від дня народження)

Mykola DMYTRENKO. Roman Kyrchiv as a Researcher in History of Folklore Studies (To 80th Anniversary of Scholar's Birth).

У статті висвітлено один із аспектів багатогранної діяльності видатного українського вченого Романа Федоровича Кирчіва. Йдеться про вченого як історика української фольклористики, перу якого належить ряд помітних спеціальних наукових праць. Висловлено високу позитивну оцінку діяльності дослідника-народознавця.

Видатний учений-гуманітарій Роман Федорович Кирчів належить до патріархів української фольклористики, етнології та літературознавства. Доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук Вищої школи України, дійсний член Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, багаторічний завідувач відділами етнографії, фольклористики спочатку Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського, а з 1992 р. – Інституту народознавства Національної академії наук, науковий керівник і консультант двох десятків захищених кандидатських і двох докторських дисертацій, член спеціалізованих рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій, член редакційних колегій найавторитетніших українських наукових періодичних видань, відомий збирач фольклору – це далеко не повний перелік аспектів подвижницької діяльності ювіляра. В його доробку десятки книг, упорядкованих збірок та альманахів, сотні статей, передмов, коментарів, рецензій.

Найбільш значущі праці Р.Кирчіва: “Комедії Івана Франка” (1961), “Україніка в польських

альманахах доби романтизму” (1965), “Український фольклор у польській літературі” (1971), “Етнографічне дослідження Бойківщини” (1978), “Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” (1990), “Із фольклорних регіонів України” (2002), “Історія української етнографії” (2005, у співавторстві), “Етюд до студій над українським народним анекдотом” (2008), серія статей у колективних працях “Мала енциклопедія українського народознавства” (2007), “Українська фольклористика: Словник-довідник” (2008), першопублікація “Нарис української міфології” В.Гнатюка (2000), наукове перевидання пам’яток українського народознавства “Українське весілля” Й.Лозинського (1992), “Галицькі приповідки й загадки” Г.Ількевича (2003) та ін.¹

Домінанта наукової діяльності Р.Кирчіва, на мій погляд, – історія фольклору, фольклористики, етнографії, літератури.

Проблема наукового пізнання історії української фольклористики загострилася саме тепер, коли Україна як держава стала незалежною одиницею у світовому співтоваристві, виникли передумови і об’єктивна наукова потреба створення фундаментальних праць. Вивчення історії української фольклористики, її формування та розвитку, пізнання процесу наукової фольклористичної думки має певні традиції. Наші попередники, починаючи від О.Піпіна (третій том його “Історії російської етнографії” присвячено українській науці), М.Сумцова, О.Огоновського, Б.Грінченка, І.Франка, М.Грушевського, Ф.Савченка, Ф.Колесси, П.Попова, М.Азадовського, О.Дея, М.Нечиталюка, І.Цапенка, І.Березовського, А.Баландіна, О.Правдюка і закінчуючи А.Топорковим та Я.Гарасимом, автором розвідки та нарисів про культурно-історичну школу, осмислили чимало явищ і фактів з історії української фольклористики. Проте мусимо з жалем констатувати: й досі синтетичної узагальнювальної систематизованої праці з історії нашої наукової галузі в Україні нема. Десятки монографій, підручників, за влучним висловом І.Денисюка, у незалежній Україні “раптово застаріли”².

¹Кирчів Р.Ф. Бібліографічний покажчик праць.– Л., 2005.

²Денисюк І. Фольклористичні концепції

Справді, жодної “Історії української фольклористики”, що охоплювала б становлення та розвиток наукової галузі впродовж тривалого часу (принаймні – протягом двох століть), не написано. А те, що запропонували українські радянські вчені в галузі історії фольклористики XIX – поч. XX ст., нерідко має характер ідеологічного угодництва, методологічної догми. Безперечно, об’єктивної історії фольклористики, оцінки теоретичної спадщини славетної плеяди вчених – таких, як М.Максимович, О.Бодянський, Я.Головацький, М.Костомаров, П.Куліш, П.Чубинський, М.Драгоманов, М.Сумцов, П.Житецький, Катерина Грушевська – у радянський період аж ніяк не могло бути створено. І це стосується не лише заляканої буржуазним “ізом” української дослідницької думки, а й російської, про що свідчить опублікована відповідно 1958-го і 1963-го рр. насичена великим фактажем двотомна “Історія російської фольклористики” М.Азадовського.

Радянські фольклористи у видатних діячів української науки і культури вбачали, окрім певного позитиву, “буржуазних націоналістів”, “реакційних вчених”, часом декому приписували причетність до революційних демократів, марксистів, що не відповідало суті їхньої діяльності, – особливо в галузі фольклористики. Спотворене, викривлене висвітлення українських наукових шкіл та напрямів; неповне, обмежене коло аналізованих чи бодай згадуваних наукових ідей яскравих постатей минулого; уникнення розгляду проблем походження архаїчних пластів культури, загалом формування етносу, нації, світогляду, менталітету народу, обрядово-звичаєвого наповнення фольклорного матеріалу, нехтування проблемою національного, самобутнього та інтернаціонального у фольклорі – все це ознаки тієї задушливої атмосфери, у якій довелося працювати українським фольклористам за умов радянської тоталітарної сталінсько-брежнєвської системи³.

М.Грушевського та І.Франка // Денисюк І. Невичерпність атома / Упоряд. та передмова Т.Пастуха.– Вип. 2.– Л., 2001.– С. 183.

³ Дмитренко М. Українська фольклористика другої половини XIX ст.: школи, постаті, проблеми.– К., 2004.– С. 5–6.

Ідеологічний тиск накладав відбиток на переважну більшість досліджень. А відтак радянський період у розвитку української фольклористики, треба ще раз наголосити, характеризується ідеологічною зашореністю, науковою обмеженістю, упередженими підходами та оцінками набутку попередників, витворенням заборон на дослідження фольклорної архаїки, явищ міфології, національної специфіки усної народної творчості. Заради справедливості відзначимо, що навіть за умов тотального ідеологічного шовіністичного і космополітичного кріпацтва українські вчені та збирачі зробили помітний внесок у нагромадження, публікацію та – менше – осмислення народної творчості. Проте ота парадигма, за якою створювалися численні історіографічні праці, потребує суттєвої методологічної (та й фактичної) корекції. Спадщину видатних українських фольклористів слід прочитати й оцінити по-новому. При цьому, безперечно, не можна нехтувати деякими (хай і неповними, не всеохопними чи й подеколи схематично-схоластичними, написаними “методом соціалістичного реалізму”) багаторічними дослідженнями доробку класиків української фольклористики. Тут історикам фольклористики у нагоді стануть праці П.Попова про Михайла Максимовича, Миколу Костомарова; О.Дея про Зоріана Доленгу-Ходаковського, Федора та Осипа Бодянських, Марка Вовчка та Опанаса Марковича, Івана Франка, Михайла Павлика, Володимира Гнатюка, Лесю Українку, Агатангела Кримського; І.Березовського про Івана Манжуру та десятки збирачів фольклору й дві монографії з історії радянської фольклористики; М.Яценка про Володимира Гнатюка; М.Шубравської про Дмитра Яворницького; С.Грици про Філарета Колесу; М.Пазяка про Юрія Федьковича; Б.Хоменка про Марка Вовчка; З.Василенко про Миколу Лисенка; Б.Кирдана про збирачів народної поезії XIX ст. та про кобзарів (у співавторстві з А.Омельченком); Ф.Лаврова про кобзарів; О.Правдюка про діячів української музичної фольклористики тощо.

З кінця 1980-их рр. в українській фольклористиці почали з’являтися студії вже з новими, більш об’єктивними й неоднозначними підходами до осмислення наукової та збирацької спадщини

діячів минулого: М.Пазяка про Матвія Номиса; Н.Шумади про Юрія Венеліна; М.Мушинки про Володимира Гнатюка; А.Іваницького про Клімента Квітку; численні розвідки В.Качкана про Михайла Павлика, Осипа Маковея, Володимира Шухевича та десятки народознавців; І.Денисюка та Т.Рудої про Івана Франка; С.Мишанича про Михайла Драгоманова, Настю Присяжнюк; Г.Дем'яна про Івана Вагилевича, розвиток фольклористики в Галичині кін. XVIII – поч. XIX ст.; наші праці про Олександра Потебню та представників академічних шкіл у фольклористиці (Михайла Максимовича, Миколу Костомарова, Олександра Котляревського, Миколу Сумцова); В.Погребенника про Лесю Українку; В.Івашкова та Ж.Янковської про Пантелеймона Куліша; С.Шевчука про Павла Чубинського та фольклористику Волині; Л.Іваннікової про Якова Новицького та фольклористів Півдня України; О.Шалак про Андрія Димінського; Л.Козар про Бориса Грінченка та його кореспондентів; О.Наумовської про Михайла Драгоманова; І.Довгалюк та Г.Сокіл про Йосипа Роздольського; З.Кудрявцевої про Олександра Шишацького-Ілліча; І.Грищенко про Петра Іванова; О.Шутак про Ксенофонта Сосенка, Зенона Кузеля та Філарета Колесу; Л.Підгорної про Миколу Костомарова; С.П'ятаченка про Павла Гнідича та інших.

У цьому плані варто відзначити й колективну монографію науковців відділу фольклористики ІМФЕ НАН України “Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме” (2008), куди ввійшли розвідки про Осипа Бодянського, Миколу Білозерського, Григорія Залюбовського, Митрофана Дикарева, Трохима Зінківського, Василя Степаненка, Порфирія Мартиновича, Софію Рокосовську, Євгена Кагарова, Володимира Данилова, Івана Єрофіїва та ін.

Кожне нове прочитання класичної фольклористичної спадщини по-своєму цінне; воно не тільки заповнює прогалини, так звані “білі плями”, але й творить сучасний науковий плюралістичний дискурс, без якого годі говорити про подолання кризи щодо створення об'єктивної, недискримінованої історії української фольклористики як підрозділу історії вітчизняної науки загалом.

На поч. XXI ст. написання “Історії української фольклористики” стало реальною справою: у відділі фольклористики ІМФЕ НАН України заплановано виконання саме такої теми, передбачено вихід трьох томів із цілісним синтетичним викладом, що вперше в узагальнено-конкретизованому теоретичному охопленні подають розвиток української фольклористики від давнини до сьогодні. У цих томах порушуються проблеми становлення та діяльності власне вітчизняних академічних наукових шкіл, а здобутки дослідників розглянуто в слов'янському та європейському контексті. Теоретичну спадщину вчених проаналізовано з урахуванням значної кількості праць попередників з акцентом на переосмислення та неупереджену переоцінку результатів діяльності класиків української фольклористики.

Р.Кирчів – один із натхненників цього значного наукового проекту, автор першого тому “Історії української фольклористики”. Працю ще не завершено, але вчений опублікував із неї чимало розділів у журналі “Народна творчість та етнографія”, в написаній спільно з В.Горленком монографії “Історія української етнографії”⁴. Подавши відомості про донаукові зацікавлення історією, побутом, фольклором, загалом традиційною культурою українського народу, що відображені у давніх і пізніших вітчизняних та чужоземних писемних джерелах, пам'ятках літописних, літературних, збірках усної творчості, Р.Кирчів близький до завершення рукопису першого тому значної праці, яка хронологічно охоплює період майже у вісімсот років – із епохою романтизму в тім числі. Зрозуміло, до такої аналітично-синтетичної специфіки роботи вчений підготовлений чи не найкраще в Україні, адже глибоко володіє дослідницькою методологією, має успішні спроби осмислення як періодів історії науки, так і внеску видатних діячів у фольклористику та етнологію.

Саме такими попередніми студіями були монографії Р.Кирчіва “Україніка в польських альманахах доби романтизму” (1965), “Український фольклор у польській літературі” (1971), “Етнографічне дослідження Бойківщини” (1978),

⁴Горленко В., Кирчів Р. Історія української етнографії (XII – сер. XIX ст.). – К., 2005.

“Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” (1990), “Із фольклорних регіонів України” (2002). У цих працях спостерігаємо важливі риси дослідника: виняткова увага до першоджерельних матеріалів, наведення різноманітних оцінок учених-попередників і власні висновки та узагальнення, що ґрунтуються на критичному осмисленні як самих матеріалів, так і студій про них. Такий об’єктивний підхід хоч і не завжди був комфортним для вченого у спілкуванні із сучасниками (втім числі й зарубіжними), проте дозволив йому залишитися самим собою і зберегти вірність традиції власне наукового вивчення об’єктів, стосувалося це усної, матеріальної культур чи постатей фольклористів, етнографів, письменників тощо.

Найзначнішою працею Р.Кирчіва в галузі історії науки є, безперечно, монографія “Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”. Учений глибоко вивчив епоху, життя і творчість видатних і менш відомих діячів знаменитого угруповання за документальними джерелами та за науковими публікаціями (зокрема, за оцінками й свідченнями Ф.Колесси, М.Возняка, М.Шалати, низки польських, чеських дослідників). Відтак жоден серйозний учений, який писав після виходу цієї праці про альманах “Русалка Дністровая”, збирацьку, наукову, організаційно-видавничу, просвітницьку діяльність Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького чи Івана Вагилевича або про романтичну парадигму української фольклористичної, етнографічної, мовознавчої, літературознавчої думки, не обійшовся без урахування фактичних даних, позиції та оцінок Р.Кирчіва. Вчений у своїй монографії зазначив: “Те, що робила і зробила “Руська трійця” в галузі етнографії і фольклористики, – велика і дуже істотна частина загальноукраїнського народознавчого доробку першої пол. XIX ст. Наголошуємо: не регіонального галицького чи західноукраїнського, а саме всеукраїнського... Велике значення “Руської трійці” і в тому, що, пов’язуючи український культурно-національний рух на західноукраїнських землях з процесом слов’янського відродження, вона водночас переконливо стверджувала, що цей рух не інспірований, не привнесений ззовні, а органічний, живиться корінням народно-

го життя, історії, традиційної культури, має під собою тверду опору на духовні ресурси народу”⁵.

Учений ще двадцять років тому усвідомлював: “Наш борг перед подвижницьким ділом “Руської трійці” ще далеко не сплачений”⁶. І хоч за цей час з’явилося чимало публікацій про М.Шашкевича, Я.Головацького, І.Вагилевича (зокрема, праці Г.Дем’яна, В.Качкана, М.Ткачука та ін.), до діячів “Руської трійці” маємо повертатися ще й ще, варто здійснити перевидання збірки “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” в чотирьох томах, що її упорядкував Я.Головацький (1878). Цю збірку свого часу високо оцінив харківський професор О.Потебня у великій за обсягом рецензії, внаслідок чого корпус пісень здобув золоту нагороду Російської академії наук⁷.

Як глибокий знавець історії фольклористики та етнографії підходить Р.Кирчів до розгляду фундаментальних теоретичних проблем у спеціальних розділах підручників та посібників, енциклопедичних статтях, у монографіях, нарисах про регіональне дослідження фольклору та окремі жанри (повстанські пісні, легенди та перекази, анекдоти тощо), про фольклорно-літературні взаємини.

Отже, в особі Романа Федоровича Кирчіва маємо знакову постать сучасної фольклористики та етнології, чий видатний внесок у науку заслуговує великої пошани й поцінування, гідний наслідування. Народознавча школа Р.Кирчіва – це львівська академічна школа високого наукового ґатунку, до якої належить когорта таких відомих учених, як академік, доктор історичних наук С.Павлюк, доктор філологічних наук В.Сокіл, молодші фольклористи О.Кузьменко, О.Харчишин, Н.Пастух, О.Голубець, В.Дяків та інші.

З роси й води Вам, вельмиповажний ювіляре!

⁵Кирчів Р.Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”. – К., 1990. – С. 329, 337.

⁶Там само. – С. 338.

⁷Потебня А.А. “Народные песни галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф.Головацким”. – Москва, 3 ч., в 4-их т. Рецензия // Записки академии наук, 1880. – Т. 37. – Кн. 2. – Прил. № 4.